

the 4th century B. C. should not correspond to reality, and this was tangibly revealed first by comparing the ancient sources with each other, and then by contrasting these ancient sources with the corresponding political and social conjuncture.

გიორგი ბარნაბიშვილი

ისტორიის საბაკალავრო პროგრამა
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, თსუ

აღმოსავლური კულტების შესწავლის საკითხისთვის რომის იმპერიაში (მითრა)

საკვანძო სიტყვები: რომის იმპერია, რელიგიური სინკრეტიზმი, ღვთაება მითრა

Keywords: Roman Empire, Religious Syncretism, Deity Mithras

ანტიკურობა, მსოფლიოს ისტორიის უმნიშვნელოვანესი პერიოდია, რომელიც ძველი საბერძნეთისა და რომის ისტორიასა და კულტურას მოიცავს. აღსანიშნავია, რომ იგი წარმოადგენს თანამედროვე დასავლური კულტურის საწყისს, რაშიც გადამწყვეტი მნიშვნელობა რელიგიას ენიჭება. ალექსანდრე დიდის (Μέγας Αλέξανδρος) პერიოდიდან მოყოლებული, ადგილი აქვს დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ცივილიზაციების შეერთება-შერწყმას, რაც მისი გარდაცვალების შემდეგ ჩამოყალიბებულ დიოდოროსების (Διόδωρος) სახელმწიფოებში გაგრძელდა. სინკრეტიზაციის პროცესმა ელინისტურ სახელმწიფოებში შეუქცევადი ხასიათი მიიღო. „საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ სინკრეტიზმის პროცესი პოლითეისტური რელიგიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს თვისებას წარმოადგენს“ (მშვილდაძე 2005: 32), რაც გამომჟღავნდა ჯერ ბერძნული და აღმოსავლური კულტების, შემდეგ კი რომაული და აღმოსავლური კულტების სინკრეტიზაციით. მაგალითად, პტოლემეაიოსების ეგვიპტეში ერთმანეთს შეერწყა ადილობრივი ეგვიპტური კულტი ისიდა (Ίσις) და ბერძნული დემეტრე (Δημήτηρ), ჯერ კიდევ ჰეროდოტე (Ἡρόδοτος. ძვ. წ. V საუკუნე) წერდა, რომ ეგვიპტელების ისიდა (ისიდა) ელინთა ენაზე დემეტრეა (ჰეროდოტე 1975: 141). ასევე საყურადღებოა ეგვიპტური სერაპისისა (Serapis) და რომაული იუპიტერის (Iupiter) შე-

რწყმა, რის შედეგადაც წყაროებში ერთად გვხვდება მათი სახელები იუპიტერ-სერაპისის (Iupiter-Serapis) სახით (Gatty and Mayer 1879: 8). დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, აგრეთვე, საბერძნეთსა და რომში ანატოლიური კულტების შესვლას, იქნებოდა ეს დიდი დედა კიბელა (Κυβέλη), მა-ბელონა (Ma-Bellona),¹ საბადიოსი (Σαβῆϊος)² თუ სხვა (მშვილდაძე 2017: 31).³ ასეთ ღვათებათა რიცხვი საკმაოდ დიდია. სწორედ ამ სინკრეტიზმის შედეგია ის, რომ ანტიკური პერიოდის ბოლოს, ახ. წ. III საუკუნეში რომის იმპერიის ღვათებათა პანთეონში 5 000-დან 45 000-მდე ღმერთსა და ქალღმერთს ვხვდებით. რომაულ რელიგიურ პანთეონში განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა ღვათება მითრამ, რომელიც დასავლეთში ზოროასტრიზმიდან შევიდა ძვ. წ. I საუკუნეში, პომპეუსის ლაშქრობის შემდეგ (გელოვანი 1983: 322)⁴ და მყარადაც მოიკიდა ფეხი.

სანამ რომის იმპერიაში მითრას კულტის შესვლისა და დამკვიდრების მიზეზებს განვიხილავთ, მანამდე უნდა გავიაზროთ ამ არიული ღვათების არსი, საიდან მოდის და რატომ არის ასეთი განსაკუთრებული, რატომ ხდება აუცილებელი სახელმწიფოში, სადაც უამრავი კულტი არსებობდა, კიდევ ერთი კულტის შესვლა და ნებით თუ ძალით მისი დაკანონება.

უპირველესად, უნდა დავინყოთ მითრას წარმომავლობით, რომელიც მისი არსისა და მნიშვნელობის განმსაზღვრელია. მითრას სამეცნიერო საზოგადოებასა და ნაშრომებში არიულ ღვათებად მოიხსენიებენ. რას ნიშნავს არიული? და ვინ იყვნენ არიელები? არიელები წარმოადგენენ პროტოინდოევროპული ერების ჯგუფს, რომელიც ძვ. წ. II ათასწლეულიდან დასახლებას იწყებს დღევანდელი ირანისა და ინდოეთის ტერიტორიაზე, ანუ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მითრა ინდოევროპული მოსახლეობის აღმოსავლური ჯგუფის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ღვათებას წარმოადგენდა. ვახსენეთ ირანული მხარე. ძვ. წ. VI-V საუკუნეებში და-

1 კაპადოკიაში, რომაელებმა რომაული ომის ქალღმერთი ბელონა დააკავშირეს ადგილობრივ ქალღვათება მას-თან, რომელიც გაღმერთებული იყო კომანაში (Κόμανα), საიდანაც მა-ბელონა ძვ. წ. 92 წელს სულას მებრძოლებთან ერთად შევიდა რომში (Turcan 1972: 46).

2 იგი რიგ შემთხვევებში გაიგივებულია ზევსთან (Ζεύς), ანდა დიონისესთან (Διόνυσος).

3 ანატოლიური კულტები და მათ შორის, ზემოთ ჩამოთვლილნი, რომის სინამდვილეში ელინისტურ ხანაში განცდილი სინკრეტიზაციის შემდეგ შედიან.

4 როგორც ა. გელოვანი აღნიშნავს, პომპეუსის ლაშქრობის შემდეგ, იგი მცირეაზიური შენარევებით შევიდა რომში, ზოგი რამ კი დასავლეთში დაუმატეს.

წინაურებას იწყებს მიდიელთა ჯგუფი, რომელიც შემდგომ აქემენიანთა სპარსეთში ერთ-ერთი წამყვანი ძალა ხდება. სწორედ ამ დროიდან მოყოლებული უფრო მეტად იზრდება მითრას კულტის მნიშვნელობა, რადგან მიდიელმა ქურუმებმა მას ახალი სული შთაბერეს. მითრას კულტი პირველად ფიქსირდება უძველესი ინდური სიბრძნისმეტყველების წიგნში, „ვედებში“, რომელიც წამოადგენს ძველ ინდურ ცოდნას მორალზე, ფილოსოფიაზე, მითოლოგიასა და სამართალზე (Vedic religion 1998). სწორედ ამ წიგნში, მითრა მოხსენიებულია, როგორც უსაზღვრო სივრცის შვილი, რომელიც შესაძლოა მზესთან გავაიგივოთ.¹ ვედების უძველეს ნაწილში „რიგ-ვედაში“ იგი განუყრელად მოიხსენიება ვედურ რელიგიაში, ბრაჰმანიზმის² გავრცელებამდე, მსოფლიო წესრიგის, მორალის დამცველ უზენაეს ღვთაება ვარუნასთან ერთად. რიგ შემთხვევაში ისინი შერწყმული ვერსიით არიან გადმოცემულნი, ვარუნა-მითრა, ანდა მითრა-ვარუნა (მშვილდაძე 2017: 34). ასევე თავად ვედებში მითრა მეგობრობასა და კავშირს ნიშნავს, ბოლო მათგანი კი ნაწილობრივ თანხვედრაში მოდის ავესტაში³ წარმოდგენილ მითრას აღმნიშვნელ ცნებებთან, ხელშეკრულება, ფიცი და კონტრაქტი. ასევე აღსანიშნავია მითრას სანსკრიტული მნიშვნელობა. იგი მეგობარს ან მეგობრობას აღნიშნავს, რაც თანხვედრაში მოდის ვედებში მითრას მამრობითი სქესის გააზრებასთან, მეგობართან.

ეს რაც შეეხებოდა მითრას კულტის წარმომავლობასა და არსს. საკვლევი საკითხიდან გამომდინარე, ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ძვ. წ. I ათასწლეულის პირველი ნახევრის ბოლო, როდესაც სპარსეთში აჰურამაზდას (Ahurā Mazdā)⁴ მნიშვნელობა იზრდება, რადგან ამ მომენტში მითრა უკვე მასსა და არიმან-აჰრიმანს⁵ (Arimanius) შორის შუამავლად გვევლინება. აქ კარგად აისახება ვედებში მითრას მნიშვნელობა, რომელიც კავშირს აღნიშნავს. ასევე აღსანიშნავია მითრას კულტის მნიშ-

1 ასევე აღსანიშნავია, რომ მითრას ეს გაგება რომაულ სინამდვილეშიც აირეკლა, თუნდაც მაშინ, როდესაც რომის იმპერატორმა ავრელიანემ (Lucius Domitius Aurelianus, 270-275 წწ.) მზის კულტი უზენაეს ღვთაებად აქცია (274 წ.), რომელსაც უმეტესად მითრად, ზევს-ჰელიოს-მითრად (Zeus-Hellios-Mithra), ანდა მითრა-ჰელიოსად (Mithra-Helios) მოიხსენიებდნენ.

2 ვედიზმის შემცველი, ისევ და ისევ ვედების საშუალებით აღმოცენებული მიმდინარეობა.

3 ზოროასტრიზმის წმინდა წიგნების კრებული (გელოვანი 1983: 192).

4 უზენაესი ღვთაება ზოროასტრიზმში, კეთილი სულიერი საწყისის განმასახიერებელი (გელოვანი 1983: 96).

5 ზოროასტრიზმში ბოროტი სულის, უარყოფითი სულიერი საწყისის განსახიერება (გელოვანი 1983: 72).

ვნელობა სპარსეთისთვის, კერძოდ, სამეფო კარისთვის, მეფისთვის, და უბრალო მოსახლეობისთვის. დურის სამოსელთან (Δούρις ὁ Σάμιος), ძვ. წ. IV-III საუკუნეების ისტორიკოსთან, დაცულია ცნობა იმის შესახებ, რომ სპარსეთის მეფეები დაღვეისა და ცეკვის უფლებას საკუთარ თავს მხოლოდ მითრას დღესასწაულზე აძლევდნენ, მაშინ როდესაც მოსახლეობა, პირიქით, თავს იკავებდა ამისგან... დურის სამოსელის ცნობა თანხვედრაში მოდის ძვ. წ. V-IV საუკუნეების ბერძენი მოაზროვნის, კტესიასის (Κτησίας) ცნობასთან. ამ ცნობების საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა მითრას კულტს სპარსეთისთვის და თავად მეფისთვის. ასევე მნიშვნელოვანია, ძვ. წ. V-IV საუკუნეების მოღვაწის ქსენოფონტის (Ξενοφών) ცნობები, რომელიც თავის ნაშრომებში (Oeconomicus, IV. 24; Cyropaedia, VII. 5) აქვს გადმოცემული.¹ მოვიყვანეთ რამდენიმე ბერძენი ავტორის ცნობა და აქვე უნდა გავიხსენოთ „ისტორიის მამად“ წოდებული ჰეროდოტეს (Ἡρόδοτος) მოსაზრება მითრას კულტთან დაკავშირებით, როდესაც იგი მას აფროდიტეს (Ἀφροδίτη) ადარებს და ქალღმერთად ჰყავს მოხსენიებული (ჰეროდოტე 1975: 86).

ეს გახლავთ მითრას არსი, რაც დაგვეხმარება თვალნათლივ წარმოვაჩინოთ ის მიზეზები, თუ რატომ ხდება იგი რომში გაბატონებული და რაც მთავარია, ნებადართული კულტი. მითრა რომის მოწინააღმდეგე არშაკიდული პარტიიდან შედის და მყარად იკიდებს ფეხს იმპერიაში. აღნიშნული სასანიანთა მმართველობის პერიოდშიც გრძელდება, და ეს მაშინ, როდესაც რომი კიდევ უფრო მეტი სიფრთხილით ეკიდებოდა მტრის ტერიტორიიდან კულტების შესვლას. მაშასადამე, „მეხუთე კოლონის“ გაჩენას. მაშ, რითი აიხსნება რომის მესვეურთა რელიგიური პოლიტიკა, რომელმაც დააკანონა მითრას კულტი იმპერიაში? როგორც აღვნიშნეთ, ეს მითრას არსში უნდა ვეძიოთ. აქემენიანთა სპარსეთიდან მოყოლებული, მითრას კულტის მნიშვნელობა იზრდებოდა ირანული წარმოშობის ადგილობრივ დინასტიებში: არმენიაში, პონტოში, კაპადოკიაში და სხვაგან. მცირე აზიაში კი იგი კომაგენის სახელმწიფოს მეშვეობით შედის, როგორც ელინიზირებული ღვთაება. ღვთაებასთან ერთად თვით ამ სახელმწიფოს დინასტიაც ბერძნულ-სპარსული სინკრეტიზმის მძლავრ სახეს წარმოადგენდა, ამისი დამტკიცება კი ძალზედ მარტივია, რადგან არსებობს სტელა, სადაც კომაგენის მეფე ანტიოქე I (Ἀντίοχος ὁ Θεὸς Δίκαιος Ἐπιφανὴς Φιλοπαμῆϊος Φιλέλλην, ძვ. წ. 70-38

¹ კტესიასისა და დურის სამოსელისგან განსხვავებით, შესაძლოა, რომ ქსენოფონტის ცნობა უფრო საიმედოდ მივიჩნიოთ, რადგან იგი თავად იყო სპარსეთში და გადმოგვცემს იმას, რაც თავად ნახა და მოისმინა.

წწ.) და მითრა ერთმანეთს ხელს ართმევენ (ძვ. წ. I ს.) (Danglish 2017). აქედან გამომდინარე, როგორც მ. მშვილდაძე, თავის ნაშრომში „რომი და აღმოსავლური რელიგიები ახ. წ. I-III სს.“ აღნიშნავს, ეს სცენა მცირე აზიაში მითრას, როგორც ერთ-ერთი გამორჩეული ღვთაების გამარჯვებაზე მიაწვდის (მშვილდაძე 2005: 92).

როგორც აღვნიშნეთ, მითრამ განიცადა სინკრეტიზმი ანატოლიაში და მისმა იკონოგრაფიულმა სახემაც შემდეგნაირი ტრანსფორმაცია განიცადა. თუკი აღმოსავლურ სინამდვილეში იგი ცხენზე ამხედრებული მხედრის სახით გვხვდება, ანატოლიასა და შემდეგ რომშიც, მითრა ძირითადად გამოსახულია როგორც ფრიგიელი ახალგაზრდა, რომელიც შემოსილია ნაციონალური ტანისამოსით: მოკლე ტუნიკით, ქუდითა და ლაბადით, რომელსაც ქარი აფრიალებს და რომელიც მუხლებით ეყრდნობა უკანა ფეხებით დამხობილი ხარის კისერს (მშვილდაძე 2005: 90). ძირითადად, მცირე აზიაშიც და რომშიც მითრას ასეთი, ხარისმკვლედი, იკონოგრაფიული სახე გვხვდება (Gordon 1988: 4). მაგრამ, რა თქმა უნდა, გვხვდება სხვა გამოსახულებებიც, მაგალითად, მხედარი ანდა მდგომარე პოზიციაში, როგორც ანტიოქე I კომაგენელისა და მითრას სცენაში არის ასახული. აღსანიშნავია, რომ მითრას წმინდა ცხოველებს წარმოადგენდნენ: ხარი, ლომი, გველი, ყორანი და მამალი. სწორედ ასეთი მნიშვნელობისა და არსის მატარებელი მითრა შევიდა რომის სინამდვილეში. მაგრამ მკვლევართა აზრით, სანამ მითრა რომის იმპერიაში შეაღწევდა, იგი ჯერ კიდევ ელინისტურ ხანაში გავრცელებული უნდა ყოფილიყო არა მხოლოდ მცირე აზიაში, არამედ სირია-პალესტინის ტერიტორიაზე, ასევე ძველ სომხეთში. ნიშანდობლივია, რომ ქართულ სინამდვილეში მითრას კულტი ორჯერ, მისი განსხვავებული არსითა და სახით შემოდის საქართველოს ტერიტორიაზე. პირველად ადრეანტიკურ ხანაში. ამ დროს მითრა შემოდის იმ არსითა და დატვირთვით, რაც აქვს სპარსეთის იმპერიაში, ხოლო მეორედ შემოდის რომის იმპერიის პერიოდში, როდესაც მითრას უკვე გავლილი აქვს ელინისტური სინკრეტიზმი და ისე არის შესული რომის იმპერიაში.

ანტიკური პერიოდის საქართველოს ტერიტორიაზე მითრას კულტის გავრცელება შეგვიძლია დაუკავშიროთ, აგრეთვე, რომის XV ლეგიონის სახელს (Apollinaris), რომლის ცალკეული ვექსილაციები დისლოცირებული იყო შავი ზღვის სანაპიროებზე, კერძოდ, პიტიუნტის ტერიტორიაზე (ახ. წ. II საუკუნის შუა ხანები) (მშვილდაძე 2018: 49-60). ღვთაება მითრას საქართველოში დამკვიდრების შესახებ არა ერთ ქართველ

მეცნიერს აქვს აზრი გამოთქმული, მათ შორის სერგი მაკალათიას (მაკალათია 1938: 27-28), გიორგი დუნდუას (დუნდუა 1977: 343-347), თედო დუნდუას (დუნდუა 1994: 58-61; Dundua 1999: 24)...

მეცნიერები თანხმდებიან, რომ მითრას კულტის გავრცელება რომში, უძლეველი ლეგიონების სახელს უკავშირდება, მაგრამ დავა დღემდე არ წყდება იმის შესახებ, თუ როდის შედის იგი რომში. არსებობს მოსაზრება, რომ მითრას კულტი რომში ჯერ კიდევ ძვ. წ. I საუკუნეში უნდა შესულიყო პომპეუსის აღმოსავლური ლაშქრობების შედეგად, ამ მოსაზრებას მეცნიერები დიდი ხნის განმავლობაში იზიარებდნენ.

მითრას კულტის რომში შესვლის თაობასთან დაკავშირებით უაღრესად საყურადღებოა რ. გრუსეს მოსაზრება, რომელიც მითრას კაპადოკიის გავლით შესულად მიიჩნევს, ასევე მაკმულენისა და ფ. კუმონის თვალსაზრისი, რომლებიც მითრას რომში შესვლას, ახ. წ. 70 წელს, ტიტუსის (Titus Flavius Vespasianus, 79-81 წწ.) მიერ იერუსალიმის აღებას უკავშირებენ (მშვილდაძე 2005: 98, MacMullen 1987). ტურკანის მოსაზრება ნაწილობრივ თანხვედრაში მოდის რ. გრუსეს თვალსაზრისთან, რადგანაც ფიქრობს, რომ მითრას კულტი რომში ნერონის (Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus, 54-68 წწ.) პერიოდში სომხეთში მდგარი ლეგიონერების მიერ უნდა იყოს შეტანილი, რადგან ისინი კაპადოკიაშიც აწყობდნენ ლაშქრობებს, სადაც ჯერ კიდევ ელინისტური ხანიდან მოყოლებული ძლიერად იყო გავრცელებული მითრას კულტი (მშვილდაძე 2005: 99; Turcan 1993). ყველა ზემოაღნიშნული მეცნიერი გვთავაზობს განსხვავებულ თარიღსა და გეოგრაფიულ არეალს, თუ საიდან შევიდა მითრა რომში, მაგრამ ყველა თანხმდება, რომ იგი ლეგიონერების მიერ იქნა შეტანილი.

ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ ჯერ კიდევ ტიბერიუსის (Tiberius Caesar Divi Augusti Filius Augustus, ახ. წ. 14-37) პრინციპსობისას, იტალიის ზოგიერთ პროვინციაში მითრას კულტი გავრცელებული ჩანს, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ მითრას კულტის რომში გავრცელება ჯერ კიდევ ძვ. წ. I საუკუნეში, შესაძლოა, შეიცავდეს ქეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს.

რომში მითრას შესახებ პირდაპირი წყაროები ახ. წ. I საუკუნიდან ჩნდება, როდესაც ლათინი ავტორები თავის თხზულებებში წერენ მითრას მნიშვნელობაზე სპარსელთათვის, მაგალითად კვინტუს კურციუსი (Quintus Curtius Rufus),¹ თავის ნაშრომში „ისტორია ალექსან-

¹ იგი წერს, რომ თავად მეფე და ჯარისკაცები ევედრებოდნენ მზეს,

დრე დიდისა“ (*Historiae Alexandri Magni*, IV, 13), სტატიუსი მიუთითებს მითრას მნიშვნელობაზე ელინისტური ერთობისა და რომის იმპერიისთვის (*Publius Papinius Statius, Thebais I, v. 719-20*), ასევე II-III საუკუნის ავტორები ლუკიანე (ძვ. ბერძნ. Λουκιανός ὁ Σαμοσατεύς, ლათ. *Lucianus Samosatensis*), ტერტულიანე (*Quintus Septimius Florens Tertullianus*) და სხვები, ამახვილებენ ყურადღებას მითრას რაობასა და მნიშვნელობაზე. აქვე აღსანიშნავია რომაული პერიოდის ძვ. წ. I – ახ. წ. I საუკუნის ბერძენი გეოგრაფის სტრაბონის (Στράβων) ცნობა (*Geographica*, XV, 3).¹ რომაული პერიოდის კიდევ ერთი ბერძენი მოაზროვნის პლუტარქეს (Πλούταρχος) ნაშრომში დაცულია ცნობა, რომ ჯერ კიდევ პომპეუსის ლაშქრობის პერიოდში, გალიის ერთ-ერთი ტომის მოსახლეები, კერძოდ ალობროგები, ატარებდნენ მითრასადმი მიძღვნილ საიდუმლო მღვდელმსახურებას (პლუტარქე 1957: 110). ასევე მნიშვნელოვანია ახ. წ. I საუკუნის მოღვაწის, პლინიუს უფროსის (*Plinius Maior*, გაიუს პლინიუს სეკუნდუსი *Gaius Plinius Secundus*) ცნობა ნაშრომში „ბუნების ისტორია“ (*Naturalis Historia*). ავტორის თქმით, მისთვის ცნობილია მითრას კულტის სპარსული წარმომავლობა და მნიშვნელობა² (*Nat. Hist.*, XXXVII, 10). ახ. წ. I საუკუნის ავტორების ცნობები ჩვენთვის ძალზედ მნიშვნელოვანია, რადგან მათი მეშვეობით შეგვიძლია გავიგოთ, თუ რა იცოდნენ მითრას არსისა და წარმომავლობის შესახებ რომში. ასევე ვისი მეშვეობით და როგორ აღმოჩნდა იმ პერიოდის საზოგადოება ინფორმირებული მითრას კულტთან დაკავშირებული ინფორმაციით.

მითრას კულტის დასავლეთში შეღწევა, როგორც აღვნიშნეთ, რომის ლეგიონების სახელს უკავშირდება. ლეგიონერებმა მითრას არსში, რა თქმა უნდა, დაინახეს ის ეთიკა და მორალი, რამაც მათში აღტაცება გამოიწვია და მითრას ბუნებიდან გამომდინარე, აქცენტი მასზე გააკეთეს.

ჩვენ ყურადღება გავამახვილეთ ლეგიონების მნიშვნელობაზე მითრას კულტის შესვლასთან დაკავშირებით რომის იმპერიაში. კერძოდ, ეს ლეგიონები იყო: XV (*Apollinaris*), II (*Adiutrix*) და V (*Macedonique*). XV ლეგიონის (*Apollinaris*) გარკვეული ვექსილაციები კი დისლოცირებული იყო საქართველოს ტერიტორიაზეც. სწორედ, XV ლეგიონს (*Apollinaris*) მიაწერენ რ. გრუსე და რ. ტურკანი რომში მითრას კულტის შეტანას კაპადოკიის ტერიტორიიდან. როგორც რ. ტურკანი აღნიშნავს, აშკარაა, რომ

მითრას, რომ მათთვის სიმამაცე შთაეგონებინა.

¹ რომელშიც აღნიშნულია, რომ სპარსელები დიდი პატივს სცემდნენ მზეს, რომელსაც მითრას უწოდებენ.

² მზის შუქი.

მითრას კულტი რომში ჯერ კიდევ ძვ. წ. I საუკუნეში შევიდა, მაგრამ მისი აქტიური გავრცელება ახ. წ. I საუკუნიდან იწყება, სწორედ ლეგიონების მეშვეობით (Turcan 1993).

რომაული პოლიტიკა ყველა მიმართულებით გამორჩეული იყო, იქნებოდა ეს დიპლომატია თუ სამხედრო სფერო (ლეგიონები)... როგორც მრავალგზის აღვნიშნეთ, სწორედ ლეგიონების სახელს უკავშირდება რომში მითრას კულტის შესვლა და მათმა მუდმივმა მოძრაობამ¹ განაპირობა ამ ღვთაების იმპერიის სხვადასხვა ნაწილებში სწრაფი გავრცელება. სწორედ, აღმოსავლურ ლაშქრობებში მონაწილე ლეგიონერების მიერ იგებოდა საკულტო ნაგებობები, მითრეუმები, „მზის ღმერთის უძლეველი მითრას“ სახელზე: მერიდაში, ამპლუმში, კარნენტუმში, ისკაში, ჟენევასა და ა. შ. (მშვილდაძე 2017: 35).

განვიხილეთ რა, რომელმა ლეგიონებმა შეიტანეს რომის იმპერიაში მითრა და რატომ გახდა ის მათთვის საყვარელი ღვთაება, აღვნიშნეთ, რომ ეს ამ კულტის არსში მდგომარეობდა, რადგან ის ზნეობრიობის, ეთიკურობისა და მებრძოლი ხასიათის განსახიერება იყო. რომის იმპერიისა და მათი მესვეურების ლეგიონერებთან ურთიერთობიდან გამომდინარე აშკარაა, თუ რატომ შეიცვალა II საუკუნეში მითრას მიმართ მათი დამოკიდებულება, მაშინ როდესაც საწყის ეტაპზე მითრას დამარცხებისთვის ყველაფერს აკეთებდნენ, მაგალითად, ადრიანე (Publius Aelius Traianus Hadrianus, 117-138 წწ.). ამ უკანასკნელის შემდეგ პოლიტიკა შეიცვალა და იწყება მითრას დაკანონება, მისი გადაქცევა ერთ-ერთ მთავარ ღვთაებად, რაც ადრიანეს მემკვიდრის ანტონიუს პიუსის (Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus Pius, 138-161 წწ.) იმპერატორობას ემთხვევა. ანტონიუს პიუსმა ოსტისში (Ostia) მითრას სახელზე ააგო ტაძარი, ასევე ამ მხრივ თავი გამოიჩინეს მარკუს ავრელიუსმა (Marcus Aurelius Antoninus, 161-180, წწ.), კომოდუსმა (Lucius Aelius Aurelius Commodus, 177-192 წწ.), სეპტიმიუს სევერუსმა (Lucius Septimius Severus, 192-211 წწ.). აღსანიშნავია III საუკუნის რომაელი იმპერატორები: გეტა (Publius Septimius Geta, 211 წ. 4-II –211 წ. 19/24-XII), კარაკალა (Marcus Aurelius Severus Antoninus Augustus, 198-217 წწ.), გორდიანე III (Marcus Antonius Gordianus, 238-244 წწ.), ავრელიანე (Lucius Domitius Aurelianus, 270-275 წწ.), დიოკლეთიანე (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus, 283-305 წწ.). ამ უკანასკნელის იმპერატორობის ხანაში თითქმის მთელ იმპე-

¹ თუნდაც XV (Appollinaris) რომელიც საწყის ეტაპზე დისლოცირებული იყო გალიაში.

რიაში (არ ვგულისხმობთ იმ მცირე აზიულ და ახლო აღმოსავლურ ტერიტორიებს, სადაც მითრას კულტი რომის იმპერიის გაბატონებამდეც იყო შესული) არსებობდა მითრას სახელზე საკურთხევლები. ასევე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ მითრას კულტს გალერიუსი (Gaius Galerius Valerius Maximianus, 293-311 წწ.), ლიცინიუსი (Flavius Galerius Valerius Licinianus Licinius, 308-311 წწ.) და კონსტანტინე დიდი (Flavius Valerius Aurelius Constantinus, 306-337 წწ.). III-IV საუკუნეებში კი მითრას მიმდევრების რაოდენობა გაიზარდა საერო საზოგადოებაშიც.

ჩვენ შევეცადეთ წარმოგვეჩინა მითრას სახე ინდური ვედებიდან მოყოლებული რომის იმპერიაში მის შესვლამდე და თუკი თვალს გადავაკლებთ სხვა ჩვენთვის ნაცნობ ბერძნულ, ფრიგიულ, ეგვიპტურ და სხვა წარმართულ პანთეონებს, თვალნათლივ გამოჩნდება, რომ მითრა თავისი არსით, აღმოსავლური და დასავლური კულტებისგან მართლაც ძალზედ განსხვავდებოდა. იყო რა ფიცის, მეგობრობის, კონტაქტის, კავშირის აღმნიშვნელი, რაც თავისთავად მისი როგორც მორალური ღვთაების სახეს წარმოაჩენდა. სავსებით ვეთანხმებით მკვლევართა იმ ნაწილს, რომლებიც აღნიშნავენ, რომ სწორედ მითრას არსმა და ბუნებამ შეუწყო ხელი ანტიკური წარმართული პანთეონის მითრას არსთან ახლო მდგომ ღვთაებებთან მისი სინკრეტიზაციის პროცესს. შესაბამისად, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მითრას ეთიკურმა ბუნებამ განაპირობა რომაელ ლეგიონერებში მისი ესოდენ პოპულარობა.

გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხა:

- ▶ გელოვანი 1983: გელოვანი აკაკი, მითოლოგიური ლექსიკონი. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“ 1983;
- ▶ დუნდუა 1977: დუნდუა გიორგი, ერთხელ კიდევ მონეტების შესახებ. დიდი პიტიუნტი II, თბილისი: „მეცნიერება“, 1977, გვ. 343-347;
- ▶ დუნდუა 1994: დუნდუა თედო, ქრისტიანობის და მითრაიზმის მიმართების საკითხისათვის ქართლში. ქრისტიანული ცივილიზაცია და საქართველო. კონფერენცია, მიძღვნილი ადრექრისტიანული არქეოლოგიის პირველი მსოფლიო კონგრესის 100 წლისთავისადმი, მოხსენებათა მოკლე შინაარსები. თბილისი, 1994, გვ. 58-61;
- ▶ მაკალათია 1938: მაკალათია სერგი, ჯეგე-მისარონის კულტი ძველ საქართველოში. თბილისი: „საქართველოს სამხარეთმცოდნეო საზოგადოება“, 1938;
- ▶ მშვილდაძე 2017: მშვილდაძე მარიკა, ახალი აღთქმა და ანტიკური სამყარო. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

- უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2017;
- ▶ მშვილდაძე 2005: მშვილდაძე მარიკა, რომი და აღმოსავლური რელიგიები ახ. წ. I-III სს. თბილისი: „ენა და კულტურა“, 2005;
 - ▶ მშვილდაძე 2018: მშვილდაძე მარიკა, მხედრის იკონოგრაფიული გამოსახულებები საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გლიპტიკის ნიმუშებზე. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მაცნე: ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია №2, 2018, გვ. 49-60;
 - ▶ პლუტარქე 1957: პლუტარქე, რჩეული პარალელური ბიოგრაფიები, ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო აკაკი ურუშაძემ. ტ. I, თბილისი: „სახელგამი“, 1957;
 - ▶ ჰეროდოტე 1975: ჰეროდოტე, ისტორია, ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო თინათინ ყაუხჩიშვილმა, ტ. I, ისტორია, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1975;
 - ▶ Cumont 1896-1899: Cumont Franz, Textes et monuments relative aux Misteres de Mithra (Abrege: TMMM) T. I-II, Bruxelles, 1896-1899;
 - ▶ Dundua 1999: Dundua Tedo, Christianity and Mithraism. The Georgian Story, Tbilisi, 1999;
 - ▶ Gatty and Mayer 1879: Charles Tindal Gatty and Joseph Mayer, Catalogue Of The Engraved Gems And Rings, London, 1879;
 - ▶ Gordon 1988: Gordon Richard, Translator Of The Manfred Clauss Book, The Roman Cult Of Mithras, The God And His Mysteries, Yorkyork, 1988;
 - ▶ Grousset 1979: Rene Grousset, L'Empire du Levant, Paris, 1979;
 - ▶ MacMullen 1987: MacMullen. R. Le paganisme dans l'Empire Romain, les chemines de l'histoire. Traduit de L'american par L. Spiquel, A. Roussell. Paris: Presses Universitaires de France, 1987;
 - ▶ Turcan 1972: Turcan Robert, Histoire des religions, coll. „Pléiade“, t. II, 1972.
 - ▶ Turcan 1993: Turcan Robert, Mithra et le Mithriacisme, Paris, 1993;
 - ▶ Danglish 2017: Dominic Danglish, Mithra in Commagene: some sort of mix-up, ხელმისაწვდომია, <https://empiresoffaith.com/2017/05/03/mithra-in-commagene-some-sort-of-mix-up/> ბოლოს დამოწმებულია 25.11.2022;
 - ▶ Vedic religion 1998: Vedic religion, ხელმისაწვდომია <https://www.britannica.com/topic/Vedic-religion> ბოლოს დამოწმებულია 25.11.2022;

FOR THE STUDY ISSUE OF THE EASTERN CULTS IN THE ROMAN EMPIRE (MITHRAS)

The cult of Mithras, in its essence, a signifier of unshakable union, oath, and friendship, had the greatest influence in Eastern reality, which led to its growing importance first in the Hellenized world, then in the Roman Empire. But the reader should not be under the impression that the cult of Mithras was transferred to the Roman Empire directly from a hostile country, Persia, it undergoes syncretization in Asia Minor and then becomes the favorite deity of the Roman legionaries. Our research topic is the study of Mithras for the Roman reality, and the reasons for his entry and establishment in the Roman Empire, our research topic is quite relevant among researchers of antiquity, and in Georgia, not much has been said about this problem, which made us dare to express our opinion about this issue. To solve the problem we raised, it was necessary to understand the essence and nature of Mithras entering the Roman Empire, which led us to conclude that the moral and ethical face of Mithras was the reason why its importance increased among the Roman legionaries. It is also worth noting that his bull-killing face was added to his moral face. This meaning was added to Mithras in the Hellenistic period. The interest of the rulers of the Roman Empire and the stopping of the process against its spread was due to the powerful syncretization of the two paths. As a result of the research, it was established that Mithra was very different from the Eastern and Western cults. It was a symbol of an oath, friendship, contact, and connection, which in itself represented his face as a moral deity, and we fully agree with the part of researchers who note that his essence and nature contributed to the process of his syncretization with other deities of the ancient pantheon. Therefore, as mentioned above, the ethical nature of Mithras led to his popularity among the Roman legionaries.